

MUSTAQIL TA'LIM OLIHNING TA'LIM TIZIMI TARKIBIY QISMI SIFATIDA FLEKSIBILIZATSIYASI

Ergasheva Sevaraxon Ravshanjon qizi

Farg'ona davlat universiteti 1-bosqich magistranti

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada mustaqil ta'lim olishning mazmun mohiyati, nazariy asoslari yoritib berilgan. O'quvchi va talabalarga mustaqil ta'limning samarali usullari haqida so'z yuritilgan.

Kalit so'zlar: *mustaqil ta'lim, o'quvchi, talaba, konsepsiya, o'yin.*

ABSTRACT

This article describes the content and theoretical foundations of independent education. Pupils and students were told about effective methods of independent education.

Key words: *independent education, pupil, student, concept, game.*

KIRISH

Bugungi dunyoning jadal o'zgarishlari va ortib borayotgan murakkabligi ta'lim tizimimizga yangi vazifalar hamda yangi talablarni qo'yimoqda. Talabalarni doimiy ravishda o'zgarib turadigan va juda talabchan muhitda samarali va mustaqil faoliyat ko'rsatishga tayyorlashni o'zgartirish va takomillashtirish zarurligi haqida umumiy tushuncha ortib bormoqda. Ko'rib chiqilishi va hozirgi ta'lim tizimimizga integratsiya qilinishi kerak bo'lgan asosiy ko'nikmalardan biri bu mustaqil ta'lim olish jarayonini mustahkamlashdir. Ushbu tushuncha tadqiqotchilar tomonidan turlicha tavsiflangan, biroq Litlvud oldingi tadqiqotchilar tomonidan taklif qilingan ta'rifga kiritilgan o'quvchi mustaqil ta'limining ikkita asosiy xususiyatini umumlashtiradi[1]:

“Talabalar o'z bilimlari uchun mas'uliyatni o'z zimmalariga olishlari kerak. Buning sababi shundaki, barcha o'rganish har qanday holatda ham faqat o'quvchilarning o'zlari tomonidan amalga oshirilishi mumkin, shuningdek, ular rasmiy ta'lim tugaganidan keyin o'qishni davom ettirish qobiliyatini rivojlantirishlari kerak.

“Mas'uliyatni o'z zimmasiga olish” o'quvchilarning an'anaviy ravishda o'qituvchiga tegishli bo'lgan ko'plab jarayonlarga (qisman yoki to'liq) egalik qilishlarini o'z ichiga oladi, masalan, ta'lim maqsadlarini belgilash, o'rganish usullarini tanlash va jarayonni baholash”.

“Boshqa tadqiqotchilar o'quvchilarning mustaqil ta'limiga murojaat qilishning kamida besh xil usulini ta'kidlaydilar:

1. O'quvchilar to'liq mustaqil o'rganadigan vaziyatlar;
  2. O'z-o'zini boshqarishda o'zlashtirilishi va qo'llanilishi mumkin bo'lgan ko'nikmalar majmui;
  3. Institutsional ta'lim tomonidan takomillashtiriladigan tug'ma qobiliyat;
  4. O'quvchilarning o'z bilimlari uchun mas'uliyatini amalga oshirish"[2].
- “O'yin tamoyillariga asoslangan, ammo ta'lim sharoitiga moslashtirilgan o'yinlashtirilgan resurslar o'quvchilarga ko'proq tanlov va erkinlik berish orqali til o'rganishda ko'proq mustaqil ta'limni rivojlantirish usullari bo'lishi mumkinligi taklif qilingan”[3].

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Talabalarning mustaqil ta'lim jarayoni uning metakognitiv qobiliyatlariga asoslanadi. Yuqori metakognitiv qobiliyatga ega bo'lgan talabalar o'zlarining o'rganish strategiyalari haqida fikr yuritadilar va o'zlarining ta'lim tajribasini boshqaradilar. “Ta'lim jarayonida metaidrokning ahamiyati Suqrotning so'roq qilish usullaridan Dyuning XX asrdagi pozitsiyasiga qadar kuzatilishi mumkin bo'lgan eski g'oya bo'lib, biz haqiqiy tajribalardan ko'ra o'z tajribalarimizni aks ettirish orqali ko'proq o'rganamiz”[4]. So'nggi 40 yil ichida "metakognitsiya" atamasining paydo bo'lishi va meta-tadqiqot sohasining paydo bo'lishi ta'limning yuksak yutug'i bo'ldi.

“Metakognitiv jarayon o'z-o'zini tartibga solishni o'z ichiga oladi - mustaqil ta'limni tartibga solish qobiliyati: rejalashtirish, muvaffaqiyatni kuzatish va kerak bo'lganda xatolarni tuzatish - bularning barchasi samarali maqsadli o'rganish uchun zarurdir. Metakognitiv jarayon shuningdek, o'z faoliyati haqida fikr yuritish qobiliyatini ham anglatadi”[5].

Muhimi, metabolish muammoni hal qilish, qaror qabul qilish va tanqidiy fikrlash kabi boshqa ko'nikmalar to'plamida markaziy o'rinni egallagan o'rgatish mumkin bo'lgan mahorat ekanligi haqida tadqiqot dalillari mavjud. Reflektiv fikrlash, metakognitsiyaning tarkibiy qismi sifatida, kelajakdagi taraqqiyot haqida ma'lumot berish uchun o'rganish tajribasi va jarayonlarini tanqidiy aks ettirish qobiliyatidir.

Talabalarni mutaqil ta'limga ega bo'lishi uchun metakognitiv ko'nikmalarga o'rgatish ularni uchta asosiy savolga javob berish orqali o'z ta'limlari haqida fikr yuritishga yo'naltiradi: 1) Konsepsiyani qanday tushundim? 2) Konsepsiyani tushunish uchun qanday qiyinchiliklarga duch keldim? 3) Bu konsepsiya haqidagi bilimlarni qanday saqlab qoldim? Maktabda yoki uyda har bir o'quv amaliyotidan so'ng ushbu savollarga javob berish orqali talabalar o'zlarining shaxsiy qobiliyatlarini tushunadilar. Bu tushuncha ularga kerakli konsepsiyani oson yo'l bilan o'rganish strategiyasini ishlab chiqishga yordam beradi. O'qituvchilar va o'qituvchilarga o'z talabalarini o'zlarining dars rejalariga integratsiyalashgan holda

yuqoridagi fikrlash savollariga o'rgatishlarini tavsiya qilish orqali mustaqil o'rganuvchi o'quvchilarni rivojlantirish bizning kelajagimiz uchun zarur bo'lgan muhim omildir.

Mustaqil ta'lim - bu o'qituvchi tomonidan boshqariladigan ta'lim emas, balki talaba o'z ta'lim jarayonini boshqaradigan jarayondir. "Boshqaruv" deganda o'rganish harakatini nazarda tutilmaydi; o'rganish, bu ma'noda, har doim mustaqildir – talabalar uchun ularning mustaqil ta'lim jarayonini hosil qilib bo'lmaydi. Ammo mustaqil ta'lim jarayoni o'rganishdan ko'ra ko'proq narsani o'z ichiga oladi. Jarayon o'rganish va qayta ko'rib chiqish, yozish va muhokama qilish, rejalashtirish va mulohaza yuritish, monitoring va baholash, mukofotlar va sanktsiyalarni o'z ichiga oladi. O'qituvchi ko'pincha bu vazifalarning ko'pini talabaning ta'limi davomida turli darajada boshqaradi, talaba mustaqil ta'limi davomida ko'p sohalarni qisqartiradi. Mustaqil ta'lim - bu o'quv jarayonini rejalashtirish, nazorat qilish va baholash kabi o'qituvchi emas, balki talabaning o'zi o'rganish jarayonini boshqarishidir.

Mustaqil ta'limni mustaqil fikrlash bilan aralashtirib yubormaslik kerak. Mustaqil fikrlash qobiliyatlari - bu o'z, tanqidiy, asosli qarorlariga erishish va himoya qilish bilan bog'liq. Ushbu ikki turdagi ko'nikmalar bir-biridan mustaqil ravishda rivojlanishi mumkin.

Mustaqil ta'lim turli darajada bo'ladi. Talaba mustaqil ta'limi davomida, maktabdan universitetgacha va undan keyingi davrda mustaqil ta'lim darajasini oshirar ekan, yo'l-yo'riqni kamaytirish bilan loyihalar ustida ishlashga ko'proq vaqt sarflash kabi faoliyat bilan shug'ullanishi mumkin, ko'proq o'z-o'zidan belgilangan muddatlarni belgilash va o'z jadvaliga ko'proq ishlash, manbalarni qidirish va tadqiqot bilan shug'ullanish, agar mavjud bo'lsa, kamroq ko'rsatma bilan o'rganish; va o'z taraqqiyotini, o'z-o'zini baholash jarayoni olib boriladi.

Mustaqil o'quvchi bo'lish uchun to'liq avtodidakt bo'lish shart emas. Doktoranturada o'qish asosan mustaqil ta'lim jarayoni bo'lsa-da, doktorantning ilmiy rahbari (yoki bir nechta) bo'lib, ular o'z ishi haqida fikr-mulohazalarini oladilar va doktorant odatda o'z ishlarini o'z rahbarlari, tengdoshlari va o'z sohasida ishlaydigan boshqalar bilan muhokama qiladi va o'z ishlarini taqdim etadi. Bularning barchasi doktoranturaning o'quv jarayonining ajralmas qismidir.

Mustaqil ta'lim ko'nikmalarining bu foydasi nafaqat o'z-o'zini tarbiyalash uchun qancha vaqt sarflashi, balki o'z-o'zini tarbiyalashi mumkin bo'lgan fanlarning kengligi bilan ham bog'liq. Rasmiy ta'lim olish imkoniyati bo'lmaydigan ko'plab sohalar mavjud. Agar talaba imkoniyatga ega bo'lsa ham, o'ziga bog'liq yoki tashqaridagi sabablarga ko'ra undan to'liq foydalana olmasligi mumkin. Mustaqil ta'lim ko'nikmalariga ega bo'lgan talaba, hech qachon o'rganish imkoniyati

bo‘lmagan yoki to‘liq foydalana olmagan fanlarni egallashi yoki qaytadan shug‘ullanishi mumkin.

Talabalarga mustaqil ta'limning samarali usullari, masalan, hamkorlikda guruh muhokamalari, takrorlash usullari, samarali qayd qilish va o‘qishning samarali usullari bo‘yicha ko‘rsatmalar ushbu bosqichida odatda mustaqil ta'lim ko‘nikmalarini rivojlantirish bosqichlarida bo‘ladi. Bu ularning kengaytirilgan loyihalash malakalari (KLM) bilan shug‘ullanishi va mustaqil ta'lim ko‘nikmalarini rivojlantirish uchun samaraliroq bo‘lishi mumkin, masalan, jadval, iloji bo‘lsa, yo‘naltirilgan KLM o‘quv mashg‘ulotlari, talabalar mustaqil ishlaydilar, lekin kerak bo‘lsa, yo‘l-yo‘riq berish uchun o‘qituvchi hozir bo‘ladi. KLM jarayonining boshida ham, jarayonida ham ishonchli tadqiqot manbalarini qanday aniqlash, mukammal tadqiqot loyahasini qo‘llab-quvvatlash uchun qancha tadqiqot talab qilinishi va manbalarga qanday murojaat qilish kabi sohalarida tadqiqot ko‘nikmalarini o‘rgatish samaralidir.

Kengaytirilgan loyihalash malakalarining asosiy e'tibori talabalarning o‘zlari uchun o‘rganishi va mustaqil ta'limini mustaqil ravishda boshqarishiga qaratilgan bo‘lsa-da, ta'limning ushbu bosqichida talabalarga ko‘proq yordam ko‘rsatilishi kerak, masalan, bakalavrlarga odatda yakuniy kurs dissertatsiyalarini bajarishda ko‘rsatiladigan qo‘llab-quvvatlashdan ko‘ra kengaytirilgan loyihalash malakalarida ham, bakalavriat bitiruv malakaviy ishlarida ham talabalar o‘quv jarayonini nazorat qilishlari kerak, buning muhim qismi ilmiy rahbarlarga ularning taraqqiyotini osongina kuzatish imkonini beradi.

XULOSA

Mustaqil ta'lim ko‘nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan sa'y-harakatlarda to‘liq avtodidaktizmga intilmaslik kerak. Har qanday sohada tajribaga ega bo‘lish yo‘li – bu o‘quv jarayoni davomida mukammal o‘qituvchiga ega bo‘lishdir, chunki tadqiqotlar ko‘payib bormoqda. Eng yaxshi o‘quvchi - mustaqil ta'lim olishda mukammal ko‘nikmalarga ega va eng yaxshi mustaqil ta'lim mutaxassis o‘qitishdan iborat. Ularni birlashtirganda, talabada mukammal ta'lim uchun ikkita muhim tarkibiy qism mavjud: yaxshi rivojlangan mustaqil ta'lim ko‘nikmalari va mutaxassislar tayyorlash.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR (REFERENCES)

1. Littlewood, W. (1999). Defining and developing learner autonomy in East Asian contexts. *Applied Linguistics*, 20(1), 71–94
2. Parkinson, L. & O’Sullivan, K. (1990). Negotiating the learner-centred curriculum. In G. Brindley (Ed.) *The Second Language Curriculum in Action*. Sydney: National Centre for English Language Teaching and Research

3. Sykes, J. E. & Reinhardt, J. (2012). *Language at play: Digital games in second and foreign language teaching and learning*. New York: Pearson Higher Ed.
4. Dewey J. *How We Think: A Restatement of the Relation of Reflective Thinking to the Educative Process*. Boston: Heath; 1933.
5. NRC. *How People Learn: Brain, Mind, Experience, and School*. Washington, DC: National Academies Press; 2000.
6. Begmurzayevich, D. B. (2022). BO ‘LAJAK BOSHLANG ‘ICH SINFI O ‘QITUVCHILARIDA REFLEKSIV MADANIYATNI RIVOJLANTIRISHNING METODOLOGIK ASOSLARI. *INTEGRATION OF SCIENCE, EDUCATION AND PRACTICE. SCIENTIFIC-METHODICAL JOURNAL*, 3(6), 154-160.
7. Begmurzayevich, D. B. (2022). BO ‘LAJAK BOSHLANG ‘ICH SINFI O ‘QITUVCHILARIDA REFLEKSIV MADANIYATNI RIVOJLANTIRISH JARAYONLARINI TAKOMILLASHTIRISH.
8. Begmurzayevich, D. B. (2022). O ‘QITUVCHILARNI INTELLEKTUAL RIVOJLANTIRISHNING METODOLOGIK ASOSLARI. *Ijodkor o'qituvchi*, 2(20), 52-59.
9. Djalalov, B. B., & Mirzaahmedova, S. N. Q. (2022). BO ‘LAJAK BOSHLANG ‘ICH SINFI O ‘QITUVCHILARIDA REFLEKSIV MADANIYATNI RIVOJLANTIRISH JARAYONLARINI TAKOMILLASHTIRISH. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(12), 68-80.
10. Karimova, B. (2019). POSSIBILITIES OF FORMATION OF NATIONAL PRIDE WITH USING KHADITHS IN THE FIRST-YEAR PUPILS OF ORPHANAGES. *European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences Vol*, 7(11).
11. Karimova, B. K., & Oripova, M. S. (2021). Formation of national pride based on hadiths in primary school children of houses of kindness. *ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal*, 11(4), 652-665.
12. Karimova, M. O., & Saidullaeva, A. R. (2020). Pedagogical basis of the use of universal and national values in the spiritual and moral education of children in the family. *PalArch's Journal of Archaeology of Egypt/Egyptology*, 17(7), 8547-8555.
13. Muhammadjonovna, U. N., Makhmutovna, T. H., & Kurbonovich, M. U. (2020). IMPROVING THE MECHANISM OF INCREASING THE SOCIAL ACTIVITY OF YOUNG PEOPLE IN THE DEVELOPMENT OF A DEMOCRATIC AND LEGAL SOCIETY. *JCR*, 7(12), 3133-3139.
14. Mukhammedovna, U. N., & Oyturaxonovna, I. S. (2019). IMPROVING SOCIAL ACTIVITY OF YOUTH IN UZBEKISTAN AS THE DEMOCRACY AND

DEVELOPMENT OF LEGAL SOCIETY. *European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences Vol, 7(12)*.

15. SAIDKULOVICH, S. B., & UGLI, T. J. U. The Social Pedagogical Necessity of Developing Students' Aesthetic Culture in the Process of Globalization. *International Journal of Innovations in Engineering Research and Technology*, 8(1), 75-77.

16. Shermukhammadov, B. (2022). Creativity of a Teacher in an Innovative Educational Environment. *Journal of Higher Education Theory and Practice*, 22(12), 127.

17. Siddikov, B., & Djalalov, B. (2020, December). MODERNIZATION OF EDUCATION-THE FUTURE INNOVATIVE COMPETENCE OF TEACHERS AS A MAIN FACTOR OF FORMATION. In *Конференции*.

18. Siddiqov, B. S., & Mexmonaliyev, S. N. (2022). PEDAGOGIK AMALIYOTNING BO 'LAJAK O 'QITUVCHINING KASBIY TAYYORGARLIK FAOLIYATIDA TUTGAN O 'RNI. *Academic research in educational sciences*, 3(1), 10-16.

19. Tuychiyeva, I., & Jo'Rayeva, S. (2022). OLIY TA'LIM SIFATINI OSHIRISHDA KREDIT-MODUL TIZIMINING AHAMIYATI. *Science and innovation*, 1(B7), 1349-1354.

20. Ugli, T. J. U. (2022). The role of aesthetic education in the preparation of future fine art teachers for professional activity. *Asian Journal of Multidimensional Research*, 11(12), 60-64.

21. Umidjon o'gli, T. J. (2022). BO'LAJAK TASVIRIY SAN'AT O'QITUVCHILARINING ESTETIK MADANIYATINI RIVOJLANTIRISH MAZMUNI. *IJODKOR O'QITUVCHI*, 2(23), 473-475.

22. Urinova, N. M., & Abdullaeva, N. (2021). Opportunities to use project-based teaching technology in the development of students' research competence. *ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal*, 11(3), 2344-2348.

23. Ахмедов, Б. А. (2020). Сиддиков Бахтиёр Саидкулович, Джалалов Бахромжон Бегмурзаевич МОДЕРНИЗАЦИЯ ОБРАЗОВАНИЯ-ОСНОВНОЙ ФАКТОР В ФОРМИРОВАНИИ ИННОВАЦИОННОЙ КОМПЕТЕНЦИИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ. *Academy*, 9, 60.

24. Ахмедов, Б. А., Сиддиков, Б. С., & Джалалов, Б. Б. (2020). МОДЕРНИЗАЦИЯ ОБРАЗОВАНИЯ-ОСНОВНОЙ ФАКТОР В ФОРМИРОВАНИИ ИННОВАЦИОННОЙ КОМПЕТЕНЦИИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ. *Academy*, (9 (60)), 20-22.

25. Джалалов, Б. Б. (2018). РАЗВИТИЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ КАДРОВ В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ КАК ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ ПРОБЛЕМА. In *INTERNATIONAL SCIENTIFIC REVIEW OF THE PROBLEMS AND PROSPECTS OF MODERN SCIENCE AND EDUCATION* (pp. 53-55).
26. Джалалов, Б. Б. (2019). ВАЖНЫЕ АСПЕКТЫ ФОРМИРОВАНИЯ ИННОВАЦИОННЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ У БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ. In *EUROPEAN RESEARCH: INNOVATION IN SCIENCE, EDUCATION AND TECHNOLOGY* (pp. 43-44).
27. Джалалов, Б. Б. (2022). ВО ‘LAJAK O ‘QITUVCHILARNING INNOVATSION KOMPETENTLIGINI SHAKLLANTIRISHDA SMART-TA’LIMNING IMKONIYATLARI. *УЧИТЕЛЬ*, 3(4).
28. Уринова, Н. М. (2020). ПЕДАГОГИКА УНИВЕРСИТЕТЛАРИДА БЎЛАЖАК ЎҚИТУВЧИЛАРНИ МУЗЕЙ ПЕДАГОГИКАСИ ФАОЛИЯТИГА ТАЙЁРЛАШ БЎЙИЧА ХОРИЖИЙ ТАЖРИБАЛАР. *ИННОВАЦИИ В ПЕДАГОГИКЕ И ПСИХОЛОГИИ*, (SI-2№ 7).
29. Шермухаммадов, Б. (2012). Использование различных методов, форм и средств в воспитании молодежи. *Актуальные проблемы современной науки*, (5), 80-83.